

BRONZURI FIGURATE ÎN DACIA: *DUBITANDA*

Marea majoritate a muzeelor de pe mapamond păstrează în colecțiilor lor un număr oarecare de piese din bronz, cu funcționalități diferite, a căror autenticitate este, uneori, foarte dificil de determinat. Acest lucru se datorează fie aspectului artistic degajat de ele, fie unor detalii de execuție, interpretări științifice sau situații neprevăzute, ca în cazul (destul de frecvent) al unor pierderi ireparabile de obiecte. Dispărute în decursul timpului, aceste obiecte, care nu au fost văzute de contemporanii noștri, sunt, totuși, sumar amintite în lucrări istorice vechi și în cronicile vremii, uneori cu desene mai mult sau mai puțin reușite, alteori deloc. De altfel, importante sinteze și repertorii¹ din domeniul istoriografiei bronzologice mondiale cuprind capitole dedicate acestor piese pierdute sau de natură dubioasă. Ele intră generic în categoria așa-numitelor monumente *dubitanda*.

Dificultatea stabilirii originalității unei piese constă și în faptul că analizele metalografice² nu dau rezultatele așteptate, concludente în acest sens, compoziția elementelor chimice din aliajul bronzului nefiind definitorie pentru cercetarea în sine. Această stare de incertitudine se constată și în cazul expertizelor copiilor medievale și moderne (ele vor constitui obiectul unui articol ce va fi publicat în *Apulum*, anuarul Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia).

Privitor la această problematică sunt, apoi, emise tot felul de păreri asupra autenticității unei piese “suspecte” (în special la cele de mici dimensiuni), păreri ale cercetătorilor care, însă, în numeroase cazuri, nu concordă³ (de multe ori “ochiul înșeală”).

O importantă remarcă se referă și la faptul că majoritatea acestor vestigii au fost achiziționate de la colecționari particulari sau intermediari, unele dintre ele neavând menționate localitățile ori punctele de proveniență. Destule erori se găsesc apoi și în registrele de inventar ale instituțiilor muzeale din țară (constatate și de subsemnatul), unele piese fiind confundate cu domiciliul vânzătorilor și nu cu locația lor, ceea ce poate genera confuzii regretabile.

În repertoriul meu⁴ (deocamdată în manuscris) am inclus un număr de 30 de figurații din bronz, ce au fost catalogate în funcție de menirea pe care au avut-o. De asemenea, țin să subliniez că prima apariție editorială din literatura arheologică românească în care s-a publicat un capitol despre bronzurile *dubitanda* este

¹ Câteva exemple: Menzel 1960; Menzel 1967; Fleischer 1967; Kaufmann-Heinimann 1977 și 1994; Leibundgut 1976 și 1979 etc.

² Pop 2003, p. 179-185, cu bibliografia.

³ Am purtat o astfel de discuție cu dr. Annemarie Kaufmann-Heinimann (Basel) asupra autenticității unei statuete din bronz, reprezentând un personaj feminin bacchic, despre care reputata cercetătoare elvețiană, la prima vedere, nu a considerat-o figurină originală romană. De fapt, piesa este autentică, ea fiind descoperită în castrul de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud), în timpul săpăturilor arheologice efectuate în această localitate de către Toma Károly care, de altfel, o și publică (cf. *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Evkönyve*, III, Kolozsvár (Cluj), 1864-1865, p. 57-58, nr. 1a, pl. IX).

⁴ *Corpus*, Capitolul IV, C. *Dubitanda*, p. 236-246, nr. 1-30, Catalog, p. 434-438, nr. 1-30, pl. CXVII-CXIX, cu bibliografia aferentă.

volumul semnat de dr. Lucia Țeposu-Marinescu și Constantin Pop⁵, urmat la puțină vreme de Catalogul dedicat Expoziției internaționale “Bronzuri antice în România”⁶ (de la București). Acum, se poate afirma că și istoriografia noastră clasică manifestă astfel de preocupări. Multe obiecte “dubioase” din bronz își găsesc, în cele trei lucrări amintite, descrieri și interpretări acribice, avându-se în vedere statutul lor special.

În cadrul acestei problematice se cer a mai fi amintite valoroasele informații istorice și descoperiri arheologice ale învățatului J. F. Neigebaur⁷, fostul consul prusac la București, ce oferă cititorilor interesante note asupra unor vestigii, în special romane (dar fără nici o ilustrație), ocazionate de periegeze prin Transilvania secolului XIX. Autorul respectiv descrie, printre altele, numeroase piese de bronz (oare câtă credibilitate i se poate acorda, nefiind specialist?), fie votive (Venus, Hygia, Fortuna etc.), reprezentări laice (statuete cu personaje masculine și feminine anonime), figurine zoomorfe, fragmente statuare onorare, de mari dimensiuni, reliefuri nedeterminate funcțional, *armamentaria*, vase, obiecte de iluminat, piese decorative de interior, toate având motive ornamentale figurative (ele sunt cuprinse în amintitul *Corpus*⁸).

În continuare, voi face o trecere în revistă informativă, punctând doar cu numele, câteva dintre acele reprezentări din bronz “incriminate”, aflate astăzi în patrimoniul muzeal al țării noastre. Pentru a nu mă repeta, las deoparte discuția asupra lor. Lămuririle necesare privind descrierile, ipostazele, pozițiile neobișnuite ale unor personaje, maniera câteodată curioasă de execuție a obiectelor, proveniența (dacă se cunoaște), precum și părerile unor specialiști în materie, cei interesați le pot afla din cele trei volume de bronzuri romane amintite⁹, însoțite de bibliografia adecvată.

Astfel, sunt statuetele votive, clasificate după originea divinităților: clasele, greco-romane – Iupiter (descoperit la Orșova¹⁰), Apollo (Cășeu¹¹, jud. Cluj), Maș (Transilvania¹², loc de descoperire necunoscut), trei Venere (?) (de la Bologna¹³, jud. Cluj, Râșnov¹⁴, jud. Brașov, Sarmizegetusa¹⁵, jud. Hunedoara), Mercurius (Tătărlău¹⁶, jud. Alba), Bacchus (Alba Iulia¹⁷, inițial piesă considerată originală¹⁸), două figurine înfățișând-o pe zeița Minerva (una din Transilvania¹⁹, cealaltă de la Lăpuș²⁰, jud. Maramureș), un cap statuar al

⁵ *Statuete*, p. 136-144, nr. 202-220, pl. 81-88, cu bibliografia.

⁶ *ABR*, p. 185-189, nr. 372-385, 390, cu bibliografia.

⁷ Neigebaur 1851, *passim*.

⁸ *Corpus*, Addenda, p. 431-433, nr. 1-26.

⁹ *Supra*, notele 4-6. Trebuie să semnalez faptul că din repertoriul meu (*Corpus*) nu am trecut în dreptul notelor respective din acest articol – pentru a nu se repeta – paginația pieselor *dubitando*, care sunt publicate în volumele *Statuete* și *ABR*. Am enunțat doar acele reprezentări care nu și-au găsit locul în cuprinsul celor două cărți.

¹⁰ *Statuete*, p. 136-137, nr. 203, pl. 81.

¹¹ *Corpus*, p. 237, nr. 2, Catalog, p. 434, nr. 2.

¹² *Statuete*, p. 137, nr. 204, pl. 81; *ABR*, p. 186, nr. 377.

¹³ *Corpus*, p. 237, nr. 4, Catalog, p. 434, nr. 4.

¹⁴ *Corpus*, p. 237, nr. 5, Catalog, p. 434, nr. 5.

¹⁵ *Corpus*, p. 237-238, nr. 6, Catalog, p. 434, nr. 6.

¹⁶ *Statuete*, p. 137, nr. 205, pl. 82; *ABR*, p. 186, nr. 375.

¹⁷ *Statuete*, p. 137-138, nr. 206, pl. 82.

¹⁸ Pop 1974, p. 137-139, pl. XX; *Corpus*, p. 45, 201, Catalog, p. 334, nr. 6, pl. XXIX/1.

¹⁹ *Statuete*, p. 139, nr. 210, pl. 85; *ABR*, p. 186, nr. 376.

aceleiași divinități (Bulci²¹, jud. Arad) înclin să îl consider mai mult o copie modernă, zece reprezentări cu Hercules, din categoria așa-numitului “Hercules italic” (piese provenite de la Ciuc-Sângeorgiu²², jud. Harghita, cinci de proveniență incertă²³, Alba Iulia²⁴, Perișor²⁵, jud. Dolj, Turda²⁶ și Transilvania ?²⁷), Aesculapius ? (Transilvania²⁸), Hygia ? (Gherla²⁹), Dis Pater ? (Turda³⁰), Core ? (Sarmizegetusa³¹), *genius Populi Romani* ? (Transilvania³²); apoi cele egiptene: Iupiter-Ammon (unul de la Târgu-Mureș³³, altul de la Turda³⁴), trei figurine cu Anubis ? (Dacia meridională³⁵, Sarmizegetusa³⁶ și Turda³⁷), Ismet ? (Turda³⁸), Harpocrates (Turda³⁹) și, în sfârșit, zeitățile microasiatice: Cybele ? (Sarmizegetusa⁴⁰). Urmează figurațiile cu personaje masculine anonime: un adolescent (Sarmizegetusa⁴¹), publicat și sub întruparea lui Dionysos cu înfățișare de copil⁴² și un tânăr (Turda⁴³), la început identificat, absolut ipotetic, cu Vertumnus⁴⁴, zeul vegetației la romani. Figurația zoomorfă “suspectă” se referă la o acvilă având o inscripție dedicată împăratului Caracalla ? (locația: Berzovia⁴⁵, jud. Caraș-Severin) și, apoi, un relief cu funcționalitate nedefinită, poate o placă onorară (?), ce înfățișează un cap al unui personaj masculin și textul: NERO AVG ? (Turda⁴⁶).

Interesantă este discuția purtată în cercurile de specialiști privind problema celui tip de statueta din bronz “Hercules italic”⁴⁷ (în care se încadrează și cele zece figurine din muzeele noastre; a se vedea enumerarea lor mai sus). S-au emis

²⁰ *Statuete*, p. 140, nr. 212, pl. 86.

²¹ *Statuete*, p. 140, nr. 211, pl. 85.

²² *Statuete*, p. 141, nr. 214, pl. 87; *ABR*, nr. 380.

²³ *Statuete*, **a**) p. 142, nr. 217, pl. 87; *ABR*, nr. 384; **b**) *Statuete*, p. 142, nr. 218, pl. 88; *ABR*, p. 187, nr. 382; **c**) *Statuete*, p. 142, nr. 220, pl. 88; *ABR*, p. 186, nr. 378; **d**) *Statuete*, p. 143, nr. 221, pl. 88; *ABR*, p. 187, nr. 379; **e**) *Statuete*, p. 143, nr. 222.

²⁴ *Statuete*, p. 141, nr. 215, pl. 87; *ABR*, p. 187, nr. 383.

²⁵ *Statuete*, p. 140-141, nr. 213, pl. 87; *ABR*, p. 188, nr. 385.

²⁶ *Statuete*, p. 142, nr. 219, pl. 88; *ABR*, p. 187, nr. 382.

²⁷ *Statuete*, p. 141, nr. 216, pl. 87.

²⁸ *Statuete*, p. 136, nr. 202, pl. 81; *ABR*, p. 185, nr. 373.

²⁹ *Corpus*, p. 241, nr. 17, Catalog, p. 436, nr. 17.

³⁰ *Corpus*, p. 241, nr. 19, Catalog, p. 436, nr. 19.

³¹ *Corpus*, p. 241, nr. 20, Catalog, p. 436, nr. 20.

³² *Statuete*, p. 139, nr. 208, pl. 83; *ABR*, p. 189, nr. 390 (inițial piesa a fost considerată originală, înfățișând un “personaj înveșmântat”, cf. Pop 1980, p. 111-113, nr. 9, fig. 14; *Corpus*, p. 87, Catalog, p. 349, nr. 12, pl. XLVIII/6).

³³ *Corpus*, p. 241, nr. 21, Catalog, p. 436, nr. 21.

³⁴ *Corpus*, p. 241-242, nr. 22, Catalog, p. 436, nr. 22.

³⁵ *Corpus*, p. 242, nr. 23, Catalog, p. 437, nr. 23, pl. CXIX/3.

³⁶ *Corpus*, p. 242, nr. 24, Catalog, p. 437, nr. 24, pl. CXIX/4.

³⁷ *Corpus*, p. 242, nr. 25, Catalog, p. 437, nr. 25.

³⁸ *Corpus*, p. 242, nr. 26, Catalog, p. 437, nr. 26.

³⁹ *Corpus*, p. 242, nr. 27, Catalog, p. 437, nr. 27.

⁴⁰ *Corpus*, p. 242, nr. 28, Catalog, p. 437, nr. 28.

⁴¹ *Statuete*, p. 139, nr. 209, pl. 84; *ABR*, p. 185, nr. 372.

⁴² *Corpus*, p. 45, 201, Catalog, p. 334, nr. 8, pl. XXIX/2.

⁴³ *Statuete*, p. 138, nr. 207, pl. 83; *ABR*, p. 185, nr. 374.

⁴⁴ Pop 1982, p. 116-118, fig. 1-2.

⁴⁵ *Corpus*, p. 242, nr. 29, Catalog, p. 438, nr. 29.

⁴⁶ *Corpus*, p. 242, nr. 30, Catalog, p. 438, nr. 30.

⁴⁷ *Statuete*, p. 140-144, nr. 213-222, pl. 87-88.

multe ipoteze că piesele din categoria respectivă sunt fie originale, fie că “avem de-a face cu falsificatori, care au “virusat” colecțiile particulare în sec. XVIII-XIX”⁴⁸.

În încheiere, se poate afirma că pentru a se stabili cu certitudine (sau măcar aproximativ) autenticitatea unui bronz roman (și nu numai !), provenit dintr-un context mai mult sau mai puțin neclar, este necesară efectuarea unui complex de cercetări și analize privind iconografia, detaliile anatomice, cele stilistice, ipostazele, studierea comparativă cu alte piese ale genului, eventualele locații de descoperire (cele provenite din săpăturile arheologice nu intră în discuție) și – de ce nu ? – și analizele metalografice, deși acestea în multe cazuri nu dau rezultatele scontate.

În ceea ce mă privește, cred că mai există astăzi piese *dubitanda* nedepistate încă în depozitele muzeale românești sau “uitate” în sertarele birourilor unor cercetători.

CONSTANTIN POP

FIGURATIVE BRONZES FROM ROMAN DACIA: *DUBITANDA*

SUMMARY

The question of authenticity of some ancient bronze figurines is often debated in the international scholarly literature. These representations raise uncertainties, both historically and artistically (the so-called *dubitanda*). The author reviews several such object (38 pieces) that are preserved nowadays in Romanian museums.

Abrevieri bibliografice

- ABR* - Exhibition Catalogue, *Antique Bronzes in Romania*, Bucarest, 2003.
Corpus - C. Pop, *Bronzuri figurate în Dacia romană*, teză de doctorat, ms., Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
 Fleischer 1967 - R. Fleischer, *Die römischen Bronzen aus Österreich*, Mainz 1967.
 Kaufmann-Heinimann 1977 și 1994 - Annemarie Kaufmann-Heinimann, *Die römischen Bronzen der Schweiz*, I și V, Mainz 1977, 1994.
 Leibundgut 1976 și 1979 - A. Leibundgut, *Die römischen Bronzen der Schweiz*, II și III, Mainz, 1976, 1979.
 Menzel 1960 - H. Menzel, *Die römischen Bronzen aus Deutschland. I. Speyer*, Mainz 1960.
 Menzel 1966 - H. Menzel, *Die römischen Bronzen aus Deutschland. II. Trier*, Mainz 1966.
 Neigebaur 1851 - J. F. Neigebaur, *Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Kronstadt (Brașov) 1851.
 Pop 1974 - C. Pop, “O statueta dionysiacă în Muzeul Banatului”, în *Tibiscus*, III, 1974.
 Pop 1980 - C. Pop, “Statuete romane de bronz din Transilvania”, în *ActaMN*, XVII, 1980.
 Pop 1982 - C. Pop, “Vertumnus-protectorul plantelor. O statueta romană din Potaissa”, în *Potaissa*, III, 1982.
 Pop 2003 - C. Pop, “Corpus al bronzurilor figurate din Dacia romană: analize metalografice”, în *Apulum*, XL, 2003.
Statuete - Lucia Țeposu-Marinescu, C. Pop, *Statuete de bronz din Dacia romană*, București 2000.

⁴⁸ *Statuete*, p. 144.